

Нагорний А. М.,
В/ч а-0515 (ГУР МО)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CRIMINAL LAW MEANS OF COMBATING COLLABORATION ACTIVITIES UNDER MARTIAL LAW

У статті робиться акцент на тому, що злочини, спрямовані проти основ національної безпеки, становлять найбільш небезпечну загрозу для суспільних відносин. Ґрунтовно проаналізовано поняття «колаборант», розкриваючи його зміст та значення. Підкреслюється, що в умовах воєнного стану кримінальна відповідальність за подібні злочини має бути посилена. У статті досліджуються новели кримінального права, що стосуються колабораційної діяльності та посилення покарання за неї. Надається чіткий перелік дій, які, згідно з сучасним законодавством, кваліфікуються як колабораціонізм.

Окрім цього, описують особливості доказування злочинів, пов'язаних з колабораціонізмом.

Загалом, стаття дає ґрунтовне розуміння сутності злочинів проти основ національної безпеки, колабораціонізму та особливостей кримінальної відповідальності за них в умовах воєнного стану.

Ось декілька ключових моментів, які варто виділити:

- Злочини проти основ національної безпеки становлять серйозну загрозу для існування держави.
- Поняття «колаборант» охоплює широкий спектр осіб, які співпрацюють з ворогом.
- В умовах воєнного стану покарання за колабораціонізм має бути жорсткішим.
- Новели кримінального права чітко окреслюють склад злочинів, пов'язаних з колабораціонізмом.
- Збирання доказів у справах про колабораціонізм є складним завданням, яке потребує ретельного підходу.

Стаття є цінним джерелом інформації для юристів, правоохоронців та всіх, хто цікавиться питаннями національної безпеки України.

У зв'язку з тим, що в країні триває військовий стан, на сьогодні є актуальним питання вироблення і вдосконалення кримінально-правових засобів щодо протидії та запобігання діяльності, пов'язаної з пособництвом ворогу, допомоги йому у вчиненні злочинів проти недоторканності України та прав і свобод її громадян.

Ключові слова: *колаборант, шпигунство, воєнний стан, закон, злочин, колабораційна діяльність.*

The article emphasizes that crimes against the foundations of national security pose the most dangerous threat to public relations. The concept of "collaborator" is thoroughly analyzed, revealing its content and meaning. The author emphasizes that under martial law, criminal liability for such crimes should be enhanced. The article examines the novelties of criminal law relating to collaboration activities and toughening of punishment for them. The author provides a clear list of actions that, according to modern legislation, qualify as collaborationism.

In addition, the author describes the specifics of proving crimes related to collaborationism.

In general, the article provides a thorough understanding of the essence of crimes against the foundations of national security, collaboration and the peculiarities of criminal liability for them under martial law.

Here are some key points worth highlighting:

- Crimes against the foundations of national security pose a serious threat to the existence of the state.
- The concept of "collaborator" covers a wide range of people who cooperate with the enemy.
- Under martial law, the penalty for collaboration should be harsher.
- Novelties of criminal law clearly define the composition of crimes related to collaboration.
- Collecting evidence in collaboration cases is a complex task that requires a careful approach.

This article is a valuable source of information for lawyers, law enforcement officers and anyone interested in the national security of Ukraine.

Due to the fact that the country is under martial law, the issue of developing and improving criminal legal means to counteract and prevent activities related to aiding the enemy, assisting him in committing crimes against the inviolability of Ukraine and the rights and freedoms of its citizens is currently relevant.

Key words: *collaborator, espionage, martial law, law, crime, collaboration activity.*

Актуальність теми дослідження. З урахуванням повномасштабного вторгнення на територію України питання притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційні дії та взагалі поняття «колаборант» стало як ніколи актуальним, та потребує ретельного вивчення та дослідження.

В умовах воєнного стану, обумовленого повномасштабним вторгненням російської федерації (далі – рф), є важливим притягнення до відповідальності осіб, які посягають на територіальну цілісність, суверенітет України. Зокрема, статистика Офісу Генерального прокурора показує, що під час військових дій кількість кримінальних правопорушень проти національної безпеки значно збільшилась. Найбільшою питомою вагою відрізняється колабораційна діяльність, адже станом на жовтень 2022 року зареєстровано 2757 таких діянь, що перевищує такі злочини, як «державна зрада» та «шпигунство» майже у 5 разів [1]. Згідно з таким кримінологічним показником, як «географія злочинності» лідерами за кількістю цих зареєстрованих кримінальних правопорушень є Донецька, Луганська та Запорізька області, на тимчасово окупованій території яких місцеві жителі, а нерідко й суб'єкти владних повноважень, долучаються до співпраці з ворогом.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання кримінально-правових засобів боротьби із колабораційною діяльністю в умовах воєнного стану продовжує бути як ніколи актуальним останні декілька років. Зокрема, дана тема була висвітлена багатьма науковцями, серед яких Заєць О.М., Албул С.В., Мукоїда Р.В., Любчик В.Б., та Кузніченка С.О.

Метою даної статті є висвітлення кримінальних засобів боротьби із колабораційною діяльністю в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Колабораціонізм – це явище співпраці з окупантами, зокрема, військової влади на території підконтрольної їм держави. Це поняття з'явилося досить давно, проте в різний період історії його розуміння та застосування було різним.

Проте, історія колаборації виявилася особливо складною в ХХ столітті, коли з'явилися нові форми колаборації під час Другої світової війни. У цей час колабораціоністи виступали

як противники своєї власної держави, які допомагали окупантам у здійсненні їхньої політики. Після закінчення війни та формування нових держав, різні режими використовували поняття колаборації як інструмент влади для боротьби з опозицією та контролю над населенням. Після Другої світової війни колабораціонізм став відомим, перш за все, через роботу Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де колабораціонізм було визнано однією з форм військових злочинів та злочинів проти людства. Найбільш відомими прикладами колаборації з нацистською Німеччиною стали участь у війні на боці нацистів та участь у масових розстрілах єврейського населення.

Міжнародно-правове визначення колабораціонізму можна сформулювати так: колабораціонізм – це свідомо співпраця особи або групи осіб з окупаційною владою з метою здійснення ворожих дій проти власної держави, її народу та інтересів. Це включає в себе надання допомоги окупаційній владі, військову службу на її боці, розвідувальну діяльність, збір та передачу інформації, зраду військових та державних таємниць, співпрацю з органами окупаційної влади в політичній та економічній сферах, участь у пропаганді окупаційної ідеології та інше. Колабораціонізм є злочином проти миру, безпеки та добробуту людства, який підпадає під юрисдикцію міжнародного права та національного законодавства країн, що визнають принципи прав людини та демократії.

Сьогодні колабораціонізм є предметом вивчення не лише істориків, а й правознавців, соціологів, політологів та інших науковців. Вивчення цього явища допомагає зрозуміти природу зрадницької діяльності та її наслідки для держави та суспільства. Розуміння колабораціонізму в широкому контексті та його впливу на міжнародну політику є важливим завданням сучасної кримінології та кримінального права.

Загалом, поняття «колабораційна діяльність» до 2022 року розглядалося лише в правових доктринах, проте у вітчизняному законодавстві воно не було врегульовано. Тому деякі сутнісні ознаки цього виду кримінального правопорушення були запозичені із наукових доробок. Так, наприклад, О.М. Заєць зазначав, що під колабораціонізмом розуміється

діяння індивіда на користь загарбника, що приносить шкоду самій державі чи її союзникам, участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант, з метою підтримки ворога у воєнних діях [2, с. 4]. Спираючись на події сьогодення, можна погодитись із цим твердженням автора та вважати його доцільним і обґрунтованим.

Взагалі, основні аспекти та заходи боротьби із колабораційною діяльністю зосереджені у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [3]. Названий закон юридично закріплює у Кримінальному Кодексі України (далі – КК України) кримінальну відповідальність за вказані посягання нормою-новелою – статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [4].

Зауважимо, що зміст кримінального правопорушення у вищезгаданих приписах законодавства полягає, у першу чергу, у злісному запереченні громадянами України збройної агресії проти України або окупації частини її території. Наприклад, заклики підтримки дій держави-агресора та її збройних формувань, окупаційної адміністрації, заклики співпрацювати з такими органами. Це можуть бути заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території. Особливої уваги потребує публічна підтримка діянь окупантів у соціумі. Наприклад, вона може полягати у проведенні мітингів, пропаганді російської армії у засобах масової інформації, містити окремі положення щодо дискредитації Збройних сил України й посяганні на суверенітет України.

Зазначимо, що особливого акценту у приписах вищезгаданої норми є ч. 2 ст. 111-1 КК України, що відносить до колабораціонізму і такі дії, як добровільне заняття різного роду посад у незаконних органах влади, що створені на тимчасово окупованих територіях, у тому числі окупаційних адміністраціях держави-агресора, а також участь у діяльності цих організацій. Адже здійснення владних повноважень певним суб'єктом характеризується його волевиявленням бути співучасником агресії РФ та розповсюдженням її режиму. Вважаємо, що ця частина норми є найбільш влучним понят-

тям колабораційної діяльності, тому за вчинення таких діянь кримінальна відповідальність має бути більшою, а покарання – суворішим.

Варто зауважити, що законодавець передбачив покарання за колабораційну діяльність у ч. 1 ст. 111-1 КК України у вигляді позбавлення можливості обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Санкція ч. 2 цієї статті передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої.

Санкції ч. 3 ч. 8 ст. 111-1 КК України є суворішими та включають у себе за діяння, що передбачені їх диспозиціями, поряд з іншими видами покарань – позбавлення волі.

Разом з тим, застосування вказаної норми-новели у досудовому розслідуванні та судовій практиці, дискусійні положення поряд з питаннями щодо окремих аспектів юридичної визначеності та її розмежування із суміжними нормами, вказують на необхідність удосконалення регламентації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

У зв'язку з цим, особливої уваги у заходах боротьби із колабораційною діяльністю потребує аналіз таких актуальних законопроектів, як «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 26.09.2022 № 8077 [5] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» від 20.07.2022 № 7570 [6].

Так, зокрема, законопроектом від 26 вересня 2022 року № 8077 пропонується доповнити статтю 111-1 КК України приписами щодо кримінальної відповідальності за співпрацю із державою-агресором суб'єктів, які здійснюють управлінську чи юридичну функції: адвокат, аудитор, оцінювач, експерт, арбітражний керуючий, приватний виконавець, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або наданням інших публічних послуг [5].

Вважаємо, прийняття цієї пропозиції є доцільною. Адже, специфіка вказаних професій свідчить про їхню важливість у суспільному житті і обумовлює реальні наслідки від співпраці із ворожою державою: вчинення незаконних правочинів; організація та керування військовими організаціями, які створені на окупованих територіях. Таким чином, доповнення ст. 111-1 КК України вказаним переліком суб'єктів є необхідним з огляду на запобігання колабораційній діяльності з боку названих осіб.

Натомість, зі складу кримінального правопорушення, яке полягає у зайнятті громадянином України посади у органах влади, підконтрольних державі-агресору, пропонується вилучити термін «добровільність» як ознаку даного складу кримінального правопорушення.

Проте, з урахуванням фізичного та психічного насильства (погроз та залякування), яке може бути вчинене військовими РФ, було б доцільним на законодавчому рівні, спираючись на прийняття відповідних постанов та роз'яснень, надати детальне інформування (роз'яснення) категорії осіб, що розглядається, про дотримання правомірної поведінки у разі пропонування їм перейти на бік ворога. Наприклад, правильність повідомлення Збройним Силам України про наявність пропозиції співпраці з ворогом, належне передання українським військовим інформації про позиції та склад російської армії, відмова від виконання своїх повноважень на користь держави-агресора тощо.

Отже в цілому вважаємо законодавчі ініціативи щодо вдосконалення протидії колабораційній діяльності актуальними та обумовленими подіями сьогодення.

Злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, зазвичай вчиняються на території, яка перебуває під окупацією. Це ускладнює процес збору доказів і може призвести до того, що певна частина доказів не може бути отримана або вважається недостатньою для встановлення факту вчинення злочину. Ускладнює збір доказів і те, що колаборанти зазвичай діють з використанням закритих каналів зв'язку та забезпечують собі максимальний рівень безпеки. Нарешті, колабораційні дії можуть включати не тільки безпосередню співпрацю з окупантами, але й інші форми діяльності, наприклад, надан-

ня фінансової або інформаційної підтримки. Це ускладнює процес збору доказів та вимагає глибокого розуміння ситуації та контексту.

Важливі пропозиції щодо заходів протидії колабораціонізму містить згаданий вище законопроект від 20.07.2022 № 7570, аналіз якого показує, що в ньому зроблений акцент на усуненні недоліків, що виникають при кваліфікації кримінальних правопорушень, зокрема: визначення відмінних ознак колабораційної діяльності щодо її відмежування від державної зради, шпигунства та інших подібних за складом кримінальних правопорушень; вилучення відповідальності за публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України зі ст. 111-1 КК України, адже відповідальність за такі діяння передбачена ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; вилучення ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору», оскільки стаття містить ознаки колабораційної діяльності в окремих формах, які вже передбачені ст. 111-1, а окремі її положення включити до змісту ст. 111-1 КК України. На наш погляд, зазначені положення даного законопроекту є обґрунтованими, а отже заслуговують на підтримку.

Отже, враховуючи вищенаведене, можемо дійти висновку, що необхідно продовжувати адаптацію законодавства до складних викликів сьогодення з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які співпрацюють з країною-агресором. Зокрема, вважаємо за доцільне включення до ст. 111-1 КК України безпосереднє поняття колабораційної діяльності, що передбачає дії, які підпадають під ознаки даного кримінального правопорушення.

Висновки. Таким чином, з огляду на новизну та потреби у практичному застосуванні приписів статті 111-1 КК України слід наголосити на необхідності прийняття законопроектів, які містять положення про притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб та розмежування колабораціонізму від суміжних кримінальних правопорушень. Проте, враховуючи недостатню юридичну визначеність указаних кримінальних правопорушень, зазначимо про важливість

запровадження окремих законодавчих положень, що включатимуть детальний перелік суб'єктів, на яких розповсюджується кримінальна відповідальність, визначення дій, які варто вважати як співпрацю з ворогом, спрямованість умислу при їх вчиненні та інші важливі аспекти при їх кримінально-правовій кваліфікації. Вирішення розглянутих та інших

проблемних питань вимагає подальших наукових досліджень, доктринальних розробок, узагальнення судової практики з метою вироблення, належного обґрунтування та впровадження в законотворчий процес ефективних кримінально-правових засобів боротьби із колабораційною діяльністю в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прокуратура відкрила понад 4500 справ за фактом держзради та колаборантства: офіц. веб-сайт. Чесно. URL: <https://www.chesno.org/post/5352/> (дата звернення: 14.04.2024).
2. Заєць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України : матер. науково-практичного семінару (м. Дніпро, 30 квітня 2022 р.). Дніпро : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2022. С. 50.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. Верховна Рада України. офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20/print> (дата звернення: 24.10.22).
4. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.01.2001 № 2341III. Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.04.2024).
5. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Законопроект від 26.09.2022 № 8077. Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1482598> (дата звернення: 14.04.2024).
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення від 20.07.2022 № 7570. Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1404637> (дата звернення: 14.04.2024).